

Polskie Towarzystwo Turystyczno Krajoznawcze
Zarząd Oddziału im. Ziemi Chełmińskiej
w Chełmnie

Krajoznawcze ABC

Patronat honorowy

URZĄD MARSZAŁKOWSKI
WOJEWÓDZTWA
KUJAWSKO-POMORSKIEGO
W TORUNIU

BIAŁA

Miejscowość położona w powiecie tucholskim, gmina Tuchola. Ośrodek wczasowy. Jezioro Białe.

BIELCZYNY

Wieś leżąca na terenie gminy Chelmża w powiecie toruńskim. Węzeł szlaków turystycznych.

Ciekawostki: **Sanktuarium** Błogosławionej Juty (ur. 1220 - zm. 1260), która przebywała w miejscowej pustelni. W miejscu tym w 1985 roku wybudowano kapliczkę (poprzednie z 1601 i 1937 zniszczone w wyniku działań wojennych); **grodzisko** z XIV - XVI w. (przy północnym brzegu Jeziora Bielczyńskiego).

BOŻENKOWO

Miejscowość wypoczynkowa (Rodzinne Ogrody Działkowe) położona w powiecie bydgoskim, gmina Osielesko.

BUKOWIEC

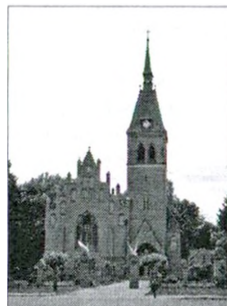
Wieś gminna na terenie powiatu świeckiego. W XIX w. mieszkał tu i zmarł znany lekarz i regionalista doktor Florian Ceynowa (pochowany na cmentarzu w Przysiersku).

Ciekawostka: poewangelicki **kościół** p.w. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski (foto).

BUSZKOWO

Wieś w gminie Koronowo.

Ciekawostki: zabytkowy bezstyłowy **kościół**; **miejsce martyrologii** z 1939 r.; **wiadukt ceglano - kamienny** z 1909 roku nad rzeką Krówką na nieczynnej obecnie linii kolejowej Koronowo - Tuchola.

BYDGOSZCZ

Miasto ok. 358 tys. mieszkańców położone nad rzeką Brdą, Kanalem Bydgoskim i Wisłą. Siedziba Kujawsko – Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego i Wojewody. Największe miasto województwa oraz 8 miasto w Polsce pod względem ilości mieszkańców. Stanowi duży ośrodek gospodarczy, akademicki, sportowy, kulturalny i wojskowy. Ważny węzeł komunikacyjny (posiada lotnisko). Prawa miejskie Bydgoszcz uzyskała 19 kwietnia 1346 roku z nadania najmłodszego syna Władysława Łokietka Kazimierza III Wielkiego, ostatniego króla Polski z dynastii Piastów urodzonego w Kowalu k. Włodawka. W 1973 roku do Bydgoszczy przyłączono miasto Fordon. Od tego momentu Bydgoszcz leży także nad Wisłą. Fordon w przeszłości zwany jako Wyszogród prawa miejskie uzyskał w 1382 r. z rąk Władysława Opolczyka. Nadanie wznowił w 1424 roku Władysław Jagiełło już pod nazwą Fordon.

Ciekawostki: **katedra** (od 2004 roku) p.w. św. Marcina i św. Mikołaja (ul. Fama 2) zbudowana w stylu gotyckim w XV w; **sanktuarium** Matki Bożej Pięknego Miłości (ul. Farna 8), wyposażenie wnętrza barokowe; **kościół** pobemardyński p.w. Najświętszej Maryi Panny Królowej Pokoju zbudowany w stylu gotyckim w XV w., przebudowany XVI - XIX w. w stylu renesansowym i neogotycki, obecnie pełni funkcję kościoła Gamizonowego (ul. Bernardyńska 2); **kościół** p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny gotycko - renesansowy z przełomu XVI i XVII w., obecnie pełni funkcję kościoła akademickiego oraz kościoła rektorskiego Braci Mniejszych Kapucynów zwany kościołem Klarysek (ul. Gdańska 2); **kościół** p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa (Plac Piastowski) - budowla z początku XX w. neobarokowa; **Bazylika Mniejsza** p.w. św. a Paulo, budowla z I połowy XX w. (Aleje Ossolińskich 2); **Kanał Bydgoski**, najstarszy śródlądowy kanał wodny w Polsce z 1773 – 1774 roku; **mury miejskie** z XV w. (ul. Pod Blankami); Kolegium Jezuickie (ul. Jezuicka 1) gmach z XVII w; **gmach Rejencji Bydgoskiej** obecnie Urząd Wojewódzki (ul. Jagiellońska 3), budynek klasycystyczny z pierwszej połowy XIX w; **spichrze zbożowe** z XVII, XVIII i XIX w.

(ul. Grodzka 7–11); **gmach biblioteki** z XVIII w. (Stary Rynek 24); **Wyspa Młyńska** krajobrazowy zakątek Bydgoszczy usytuowany przy głównym nurcie Brdy i jej odnodze Młynówce (Czerwonny Spichlerz, Biały Spichlerz, Bydgoska Wenecja, Karczma Młyńska - foto); **klasztor Klarysek** (obecnie Muzeum Leona Wyczółkowskiego) budynek z XVII w.; **synagoga** (Fordon, ul. Bydgoska 22) budowla z XVIII w.; **gmach Królewskiej Dyrekcji Kolei Wschodniej** z lat 1886 - 1889 zbudowany w stylu neomanierizmu niderlandzkiego (ul. Dworcowa); **Hotel „Pod Orłem”** secesyjna budowla z 1896 roku (ul. Dworcowa); **grodzisko wczesnośredniowieczne** w Fordonie; **most kolejowo - drogowy** przez Wisłę im. Rudolfa Modrzejewskiego, budowla z XIX w., w tym okresie czasu najdłuższy most w Królestwie Prus, zniszczony w 1939 i 1945 roku, odbudowany w 1956, most ten władze pruskie zbudowały jako obiekt strategiczny związany z bezpieczeństwem Twierdzy Toruń; **kościół** p.w. św. Mikołaja (Fordon), obecnie neobarokowy, przebudowany w latach 1926 – 29, budowla z 1598 z zachowanym XVIII wiecznym prezbiterium; **kościół** p.w. Jana Apostoła i św. Jana Ewangelisty, budowla neogotycka z lat 1879 - 1880.

BYSŁAW

Duża wieś położona w powiecie tucholskim, gmina Lubiewo nad Jeziorem Bysławskim.

Ciekawostki: **kościół** zbudowany w stylu neogotyckim w latach 1886 - 1888 p.w. Przemienienia Pańskiego w miejsce drewnianego z XVI w., polichromia autorstwa Antoniego Piotrowicza z Chełmna z 1908 roku; **lapidarium** złożone z 7 dużych kamieni powstałe z okazji 700-lecia wsi.

BYSŁAWEK

Wieś w gminie Lubiewo, powiat tucholski. We wsi klasztor założony w 1602 roku staraniem Ksieni Magdaleny Mortęskiej przełożonej klasztoru benedyktynek w Chełmnie. Do początku XVI w. był on własnością rodziny Żalińskich. Po wstąpieniu do klasztoru jedynej spadkobierczyni majątku własność klasztoru benedyktynek w Chełmnie. W 1811 roku kasata zakonu przez władze pruskie. Od 1851 roku siedziba zakonu franciszkanów a następnie sióstr miłosierdzia, które są tu do dziś.

Ciekawostka: **klasztor i kościół** stanowi jedną całość, budowla powstała w wyniku rozbudowy dawnego dworu myśliwskiego w latach 1602 – 1607, gruntownie przebudowany w 1821 roku, wystrój kościoła charakteryzuje się skromnymi cechami barokowymi i klasycystycznymi.

BYSZEWO

Wieś położona na terenie powiatu bydgoskiego, gmina Koronowo. W latach 1253 do 1288 siedziba cystersów, później przeniesiona do Koronowa a następnie do Pelplina.

Ciekawostka: **pocysterski kościół** parafialny p.w. św. Trójcy, sanktuarium Najświętszej Maryi Panny Królowej Krajny, budowla manierystyczna zbudowana w XVI w. na miejscu spalonego kościoła gotyckiego rozbudowana w stylu barokowym, wystrój rokokowy.

CHELMNO

Miasto powiatowe ok. 20 tysięcy mieszkańców. Prawa miejskie uzyskało 28 grudnia 1233 r. z rąk mistrza krajowego Zakonu Krzyżackiego Hermana Balka, które stało się wzorem dla lokacji miast mazowieckich i pomorskich (tzw. Prawo Chełmińskie). Stolica Ziemi Chełmińskiej. Od początku XIV do połowy XV w. członek Związku Miast Hanzeatyckich. Od 1440 roku członek Związku Pruskiego. Od 1505 roku własność biskupów chełmińskich. Od 1772 roku we władaniu Prus. Niepodległość Chełmno odzyskało 22 stycznia 1920 roku. Od 6 września 1939 roku do 28 stycznia 1945 pod okupacją hitlerowską. W latach 1386 do 1473 w Chełmnie działała Akademia Chełmińska, filia Akademii Bolońskiej. W latach 1473 do 1539 jako szkoła średnia. W latach 1692 do 1779 roku istniała Akademia Chełmińska (gimnazjum akademickie) jako filia Akademii Krakowskiej.

Ciekawostki: **kościół farny** p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny. Budowla gotycka z przelomu XIII/XIV w., wyposażenie kościoła barokowe; **zespół klasztorny** sióstr Miłosierdzia (dawnej cysterek

następnie benedyktynek) w tym kościół p.w. św. Jana Chrzyciela i św. Jana Ewangelisty z bogatym wyposażeniem z XVI, XVII i XVIII, Wieża Mestwina z XIII w., Brama Merseburska z XIII w., budynki klasztorne z XIII, XIV, XVI, XVII i XX w.; **kościół** p.w. św. Piotra i św. Pawła (podominikański) z XIV w. o bardzo skromnym wnętrzu; **kościół** p.w. św. Jakuba Starszego św. Mikołaja (pofranciszkański, gimnazjalny) - budowla gotycka z XIV w., wyposażenie neogotyckie; **jednonawowy kościół** p.w. św. Ducha z XIII w., wieża z XIV w., brak wyposażenia; **kaplica** p.w. św. Marcina z XIV w., bez wyposażenia; **Brama Grudziądzka** zwana Grubieńską lub Bramką z XIII w. z dobudowaną renesansową kaplicą w 1694 roku; **mury obronne** zbudowane w XIII w., zachowane na długości 2 270 m; **ratusz** budowla renesansowa powstała w XVI w. z przebudowy gotyckiego budynku; **kamienica Cywińskich** z XIII w. przebudowa w stylu renesansowym a następnie klasycystycznym; **kamienica barokowa** przy ul Grudziądzkiej 36; barokowy budynek **Akademii Chełmińskiej**, przebudowany w XIX w.; **spichrz szachulcowy** z XVIII/XIX w. (ul. Podmurna 2); **arsenał** z XIX w. (obecnie siedziba Biblioteki Miejskiej); **kościół garnizonowy** zbudowany w stylu neoromańskim w latach 1874 – 1875; **koszary Korpusu Kadetów** z XVIII w.; klasycystyczna **rogatka miejska** z 1810 roku (ul. Dworcowa).

CHELMŹA

Miasto w powiecie toruńskim około 15,5 tysiąca mieszkańców. Prawa miejskie uzyskała w 1251 roku z rąk biskupa Heidenryka. Stolica diecezji chełmińskiej (utworzona decyzją legata papieskiego Wilhelma 28 lipca 1243 roku. Biskupi chełmińscy początkowo rezydowali w Chełmży a w latach 1257 - 1773 ich siedzibą był zamek w Lubawie. W 1824 roku stolica biskupstwa została przeniesiona z Chełmży do Pelplina. W 1992 roku Papież Jan Paweł II w ramach reorganizacji administracji kościelnej w Polsce diecezję chełmińską rozwiązał tworząc na jej bazie diecezję pelplińską i diecezję toruńską. Po I Pokoju Toruńskim Chełmża pozostała we władaniu Krzyżaków. W 1440 roku stała się członkiem Związku Pruskiego a w 1454 roku powróciła do Polski. W okresie zaborów pod panowaniem prusaków. W 1882 roku wybudowano tu największą w Europie cukrownię oraz połączenie kolejowe z Bydgoszczą, Toruniem i

Kowalewem Pomorskim.

Ciekawostki: **konkatedra** (dawny kościół katedralny) p.w. Świętej Trójcy, budowla gotycka z XIII i XIV w., bogate wyposażenie gotyckie, renesansowe i barokowe, największy kościół Ziemi Chełmińskiej, w 1982 roku podniesiony do godności bazyliki mniejszej (foto); **kościół** p.w. św. Mikołaja, gotycki (romański u podstawy, romańskie portale), wyposażenie barokowe; **kaplica Kalksteinów** ośmioramienna, neoklasycystyczna z XIX w. (na „starym” cmentarzu); **kaplica Zawiszów Czarnych** z XIX w. („stary” cmentarz); **ratusz** z XIX w., neogotycki; **budynek dworca PKP** z końca XIX w., **wieża ciśnień** z elementami neogotyku i modernizmu wybudowana w latach 1900 – 1901; **grodzisko** wczesnośredniowieczne nad Jeziorem Archidiakonka.

CHRYSTKOWO

Nadwiślańska wieś mennonicka w gminie Świecie. Mieści się tutaj ośrodek dydaktyczno muzealny Zespołu Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego.

Ciekawostka: pomennonicki **dom podcieniowy** drewniany z 1770 roku.

CIEMNIKI

Wieś leżąca na terenie gminy Jezewo otoczona lasami. W 2008 roku zniszczona przez trąbę powietrzną.

DRZYCIM

Duża wieś gminna w powiecie świeckim. Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z roku 1091.

Ciekawostki: **kościół** p.w. Matki Boskiej Pocieszenia budowla neoromańska z 1863 roku na miejscu XIII-wiecznej i świątyni. Wyposażenie barokowe i neogotyckie; **mogila 112 ułanów** z 1939 roku na przykościelnym cmentarzu.

DUBIELNO

Wieś w powiecie chełmińskim, gmina Papowo Biskupie.

Ciekawostka: **dwór** zwany „Bucmanówką” z początku XX w.

DUBIELNO

Wieś w powiecie świeckim, gmina Jezewo.

DZIEMIONY

Wieś w powiecie toruńskim, gmina Chełmża.

Ciekawostka: **karczma** z XIX w.

DZWIERZNO

Wieś leżąca na terenie gminy Chełmża.

Ciekawostki: **kościół** p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, budowla gotycka z 1300 roku, przebudowany w XVII w., **wieża** z 1864 r., wyposażenie wnętrza barokowe z XVII w; **zbiorowa mogila** - pomnik zamęczonych kobiet pochodzenia żydowskiego przez hitlerowców w pobliskich filiach obozu Stutthof (KL).

FRANCISZKOWO

Mała wieś w gminie Bukowiec, powiat świecki.

FOJUTOWO Osada borowiacka w obrębie Tucholskiego Parku Krajobrazowego, gmina Tuchola.

Ciekawostki: **akwedukt**, zabytek architektury hydrotechnicznej na skrzyżowaniu rzeki Strugi Czerskiej i Wielkiego Kanalu Brdy zbudowanego w celu doprowadzenia wody dla nawodnienia kompleksu „Łąk Czerskich”, obiekt wzniesiony w latach 1845 – 1849, znajduje się w Kanonie OKP.

GŁOGÓWKO KRÓLEWSKIE

Wieś leżąca na terenie gminy Świecie. Węzeł pieszych szlaków turystycznych (niebieskiego do Chełmna i Świecia oraz zielonego do Bydgoszczy i Świecia).

GOGOLIN

Wieś leżąca w gminie Grudziądz.

GOLĄBEK

Osada borowiacka w gminie Cekcyn. Siedziba Nadleśnictwa Tuchola.

Ciekawostki: **ścieżka przyrodniczo - dydaktyczna** „Jelenia Wyspa”, długość trasy 3,5 km, prezentuje zbiorowiska roślinne Borów Tucholskich, usytuowana wzdłuż urokliwej rzeki Stążki, wieża widokowa na torfowisko niskie; **park dendrologiczny** „Nad Stążką”, powierzchnia jego wynosi 2,72 ha, występuje na niej ponad 150 gatunków drzew i krzewów, **Izba Leśna** - mini muzeum sprzętu wykorzystywanego do prac w lesie; **sala edukacji ekologicznej** - wystawa gleb.

GORZUCHOWO

Wieś w powiecie chełmińskim, powiat chełmiński. W latach 20 XX w. osiedlił się i mieszkał do wybuchu II wojny światowej generał Józef Haller.

Ciekawostki: pozostałości **parku dworskiego**; **kaplica Matki Bożej** fundacji gen Hallera na Górze św. Jana; dwa **pomniki martyrologii** (pierwszy przy drodze do Sarnowa, równoległej do torów

kolejowych, drugi naprzeciw dworca kolejowego za torami).

GOŚCIERADZ

Wieś leżąca na terenie gminy Koronowo.

Ciekawostka: **dwór** z ok. 1933 roku zbudowany wg projektu Leona Wyczółkowskiego na miejscu dworu, który otrzymał artysta od Wielkopolan w 1922 roku, zniszczony przez pożar w 2009 r.

GÓRNA GRUPA

Wieś kociewska położona w gminie Dragacz, powiat Świecie.

Ciekawostki: **Dom Misyjny** Księży Werbistów z 1927 r., przy Domu park z pomnikowymi drzewami; **kościół** p.w. św. Teresy od Dzieciątka Jezus budowa z 1935 roku.

GRODNO

Osada w gminie Chelmża. W okresie II wojny światowej filia obozu Stutthof.

Ciekawostka: **pomnik** ku czci pomordowanych żydów z miejscowego obozu.

GRUCZNO

Wieś położona w gminie Świecie. Do 1974 roku wieś gminna. Wzmiankowana w 1290 roku w dokumencie księcia Mściwoja II darującego Gruczno arcybiskupom Gnieźnieńskim.

Ciekawostki: **grodzisko** na Górze Świętego Jana; **kościół** p.w. św. Jana Chrzciciela neogotycki z XVIII w.; **młyn** z 1888 roku, obecnie nieczynny, siedziba Towarzystwa Miłośników Dolnej Wisły, udostępniony do zwiedzania.

GRUDZIĄDZ

Miasto na prawach powiatu ok. 99 tysięcy mieszkańców. Prawa miejskie otrzymał 18 czerwca 1291 roku. Od 1231 roku do 1454 we władaniu Krzyżaków. 21 marca 1522 roku Mikołaj Kopernik podczas Sejmiku Generalnego Prus Królewskich wygłosił traktat o monecie. W latach 1655 - 1659 pod okupacją szwedzką. Rok 1703 kolejna okupacja szwedzka. W latach 1707 - 1717 pod okupacją rosyjską. Od 21 września 1772 roku do 23 stycznia 1920 roku pod zaborem pruskim. 15 sierpnia tego roku powołano w Grudziądzu Centralnej Szkoły Jazdy przekształconej później w Centrum Wyszkożenia Kawalerii. Od 4 września 1939 - 6 marca 1945 roku pod okupacją niemiecką.

Ciekawostki: pozostałości **zamku krzyżackiego** z XIII w.; średniowieczny **układ urbanistyczny** Starego Miasta; **zespół spichrzów** z XIII do XVII w. (foto); **mury miejskie** z XIV i XV w. z Bramą Wodną; **kościół** p.w. św. Mikołaja z XIII - XV w.;

barokowy zespół poklasztorny benedyktynek w tym kościół św. Ducha z XVI w., przebudowany w XVII w., Pałac Opatów z XVIII w.; barokowy **zespół jezuicki** w tym kolegium z XVII - XVIII w. (obecnie Urząd Miasta); kościół św. Franciszka Ksawerego z XVIII w., wyposażenie kościoła regencyjne; **zespół poklasztorny** reformatów, kościół św. Krzyża i klasztor (obecnie więzienie); **cytadela** z XVIII i XIX w. (obecnie w użytkowaniu wojska); gmach dawnego **Seminarium Nauczycielskiego**, budowla neogotycka z końca XIX w.; gmach **Wyższej Szkoły Realnej**, obecnie siedziba wydziału zamiejscowego UMK w Toruniu, budynek z 1901 roku; **kościół** Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny, budowla neogotycka z 1898 roku; **kościół** św. Jana, zbudowany w stylu neogotyckim w 1916 roku.

GRÓDEK

Wieś w gminie Drzycim.

Ciekawostki: **ruiny zamku** zbudowanego przez krzyżaków a zniszczonego w okresie wojny trzynastoletniej; drewniany **dwór z XVIII w.**; **elektrownia wodna** zbudowana w latach 1914 – 1923, była to największa tego typu budowla w tamtym okresie czasu w Polsce, zaopatrywała w prąd Gdynię

GRZYBEK

Osada leśna na terenie Wdeckiego Parku Krajobrazowego.

HOMER

Nieistniejąca już dzisiaj osada leśna. Znajdował się tutaj budynek strażnika leśnego.

Ciekawostka: **cmentarz**, częściowo zachowane nagrobki i elementy metalowe tej małej leśnej nekropoli (ok. 150 metrów od mostku na Ryszce).

HUTA

Przysiółek wsi Ostrowite.

JEZIORA, ZALEWY

Jez. Archidiakonka - powierzchnia 19,4 ha, maksymalna głębokość 10 m.

Jez. Bielczyńskie - powierzchnia 24 ha, maksymalna głębokość 6 m.

Jez. Byśławskie - powierzchnia 69 ha, maksymalna głębokość 28,5 m.

Jez. Chelmyńskie - powierzchnia 299,6 ha, maksymalna głębokość 27,1 m.

Jez. Deczno - powierzchnia 43 ha.

Zal. Gródecki - powierzchnia 96 ha.

Zal. Koronowski - powierzchnia 1600 ha, maksymalna głębokość 20 m.

Jez. Kornatowskie - powierzchnia 48,6 m, maksymalna głębokość 3 m.

Jez. Mukrza (jezioro Wierzchy)

Jez. Papowskie - powierzchnia 35,6 ha, maksymalna głębokość 4,2 m

Jez. Rudnickie Wielkie - powierzchnia

Jez. Starogrodzkie - powierzchnia 27,3 ha, maksymalna głębokość 5,2 m.

Jez. Stelchno - powierzchnia 154,5 ha, maksymalna głębokość 10,3 m.

Jez. Wierzchy - powierzchnia 46 ha.

Zal. Żurski - powierzchnia 440 ha, maksymalna głębokość 15 m.

JEŻEWO

Duża kociewska wieś gminna w powiecie świeckim. Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1293 roku. W okresie zaboru pruskiego znana z założenia w 1907 roku polskiego banku i spółdzielni handlowej. W 1939 roku przez Jeżewo wycofywało się polskie wojsko z rejonu Borów Tucholskich.

Ciekawostki: **kościół p.w. św. Trójcy**, budowla klasycystyczna na miejscu budynku z roku 1427 (widoczne mury w prezbiterium); cmentarz parafialny, trzy zbiorowe mogiły żołnierzy polskich poległych w 1939 roku.

KIELBASIN

Wieś w gminie Chelmża. W okresie panowania Krzyżaków własność Zakonu a od 1520 miasta Torunia. Od 1837 r. w wieczystej dzierżawie. W 1863 podział Kielbasina na dwa niezależne majątki.

Ciekawostka: **kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny**, gotycki z XIV w., orientowany, wyposażenie wnętrza późnobarokowe z XVIII w; pamiątkowa **tablica** (na ścianie kościoła) z 1927 roku upamiętniająca parafian walczących o wolną Polskę.

KIELBASINEK

Przysiółek, ruiny dawnego majątku.

KLAMRY

Wieś leżąca na terenie gminy Chełmno. Miejscowość założona w XVII w. przez osadników holenderskich mennonitów.

Ciekawostki: **cmentarz ewangelicki** z XIX w. (przy byłej szkole); **cmentarz ewangelicki** z XIX w. (przy byłej szkole w dawnej wsi Dołki, obecnie Klamry); **Fort VII** Twierdzy Chełmno z 1903 roku; **pomnik** ku czci pomordowanych przez Niemców (przy szosie Chełmno - Grudziądz); **miejsce straceń** z 1939 r. (w lesie przy szlaku czerwonym).

KORONOWO

Miasto w powiecie bydgoskim. Ok. 11 tys. ludności. Od 1288 roku siedziba cystersów. Pierwszy akt lokacyjny miasta wydany przez Kazimierza Wielkiego w 1359 r. (nie zrealizowany). Powtórne nadanie praw miejskich przez Kazimierza Wielkiego w 1363 roku. W 1410 roku bitwa z Krzyżakami pod wsią Wilcze (11 km od Koronowa) znana jako bitwa pod Koronowem. W 1819 roku kasata Zakonu Cystersów. 1962 r. powstanie Zalewu Koronowskiego.

Ciekawostki: **klasztor** pocysterski z XIII, XIV w., **kościół** p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny (foto), okazała gotycka bazylika o wystroju barokowym w tym obrazie autorstwa Bartłomieja Strobla. Budynki klasztorne po kasacie Zakonu Cystersów zamienione na więzienia; **kościół** p.w. św. Andrzeja gotycki z XIV w. Przebudowany w okresie renesansu i baroku. Z tego też okresu pochodzi jego wyposażenie; **synagoga** z XIX w.; **kirkut** z XIX w.; „**Diabelski Młyn**” - młyn wodny z XIX w.; **most kolejki wąskotorowej**, najwyższy tego typu obiekt w Europie; **ratusz klasycystyczny** z XIX w.; średniowieczny układ starego miasta z kamieniczkami z XIX i XX w.

KUCBOREK

Wieś w gminie Papowo Biskupie. Wzmiankowana w 1568 roku jako folwark.

Ciekawostka: **dworek** z początku XX w.

KUCHNIA

Dawny folwark, obecnie w granicach administracyjnych miasta Chełmża.

Ciekawostka: **pomnik** ofiar potyczki z Grenschutzem z 1919 roku.

LASKI

Wieś borowiacka w gminie Śliwice.

Ciekawostka: **drewniane domy** o konstrukcji zrębowej z XIX i XX w.

LASKOWICE

Duża wieś kociewska w gminie Jezewo, powiat Świecki, węzeł szlaków kolejowych. Wieś wzmiankowana 1328 roku.

Ciekawostki: **park dworski** z XIX w.; **Dom Misyjny** Księży Werbistów (muzeum); **klasztor** i **kościół** parafialny p.w. Niepokalanego Serca Maryi Księży Oblatów.

LEGBĄD

Wieś borowiacka w gminie Tuchola. Do roku 1954 była siedzibą gminy. Leży na obszarze Tucholskiego Parku Krajobrazowego.

LEOSIA

Mała osada leśna. Przystanek PKP.

Ciekawostka: **głaz narzutowy** Diabelski Kamień zwany też Diabelcem lub Kamieniem św. Wojciecha o obwodzie ok 25 m.

LEŚNICTWO PŁASKOSZ

Leśnictwo wchodzące w skład nadleśnictwa Tuchola z siedzibą w Gołąbku.

LEŚNICTWO ZIELONKA

Leśnictwo w strukturach nadleśnictwa Woziwoda.

LIPIENEK

Wieś w gminie Lisewo, powiat chełmiński. Wzmiankowana jako gród w 1277 roku.

Ciekawostki: **ruiny zamku** krzyżackiego z XIV w.; **dwór klasycystyczny** z XIX w.; **park krajobrazowy** z XIX w z 23 gatunkami drzew, (sosna wejrnutka, wiąz górski i inne).

LISEWO

Duża wieś gminna w powiecie chełmińskim. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1293 roku. W XIV w. w kościele odbywały się sądy i zjazdy rycerskie. W 1848 r. powstaje Liga Polska a w 1867 Kółko Rolnicze.

Ciekawostki: **kościół** p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego gotycki z XIII w. Sanktuarium Matki Bożej Lisewskiej, wieża z XVI w., wieloboczna, wyposażenie: gotycka granitowa chrzcielnica z XIII/XIV w., renesansowe epitafium Kostków z 1591 roku, barokowe ołtarze boczne i rokokowy ołtarz główny przeniesiony z kościoła Franciszkanów w Chełmnie.

LNIANO

Duża wieś gminna w powiecie świeckim, położona na pograniczu Borów Tucholskich i etnicznego Kociewia. Stacja PKP, przystanek PKS. Duże Zakłady Mięsne „Viola”.

Ciekawostki: **cmentarz ewangelicki** z XIX/XX w.; ludowa **chrzcielnica** w kształcie kielicha w kościele wybudowanym w 1982 roku.

LUTOM

Wieś borowiacka położona na terenie gminy Czersk w województwie Pomorskim.

MAŁE LUNAWY

Wieś leżąca na terenie gminy Chełmno. W XVII w. zamieszkała przez mennonitów.

Ciekawostka: **cmentarz** z XIX w.

MUZEA

Bydgoszcz

- Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego, ul Gdańska 4.
- Oddziały:
- Spichrze zbożowe nad Brdą, ul. Grodzka 7 - 11.
 - Muzeum Pieniądza, ul. Mennica 4.
 - Dział Numizmatyki i Dział Grafiki, ul. Mennica 7.
 - Dział Etnografii i Dział Oświatowy, ul. Mennica 8.
 - Biały Spichlerz - Muzeum Archeologii.
 - Czerwony Spichlerz - Muzeum Sztuki.
 - Pomorskie Muzeum Wojskowe, ul. Czerkaska 2
 - Muzeum Famacji (w czynnej aptece „Pod Łabędziem”, ul Gdańska 5.
 - Ośrodek Muzealny Bydgoskiego Węzła Kolejowego, ul Zygmunta Augusta 7.
 - Muzeum Oświaty, ul. Skłodowskiej 4.
 - Muzeum Kanału Bydgoskiego, ul Nowogrodzka 3.
 - Muzeum Dyplomacji i Uchodźstwa Polskiego, ul. Berwińskiego 4.

Chelmo - Muzeum Ziemi Chełmińskiej, Rynek (ratusz) - foto.

Chelma - Miejska Izba Muzealna, Rynek 4 (Biblioteka Miejska).

Chrystkowo - Ośrodek Dydaktyczno Muzealny Zespołu Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego.

Gołębek - Izba Leśna, mini muzeum sprzętu do wykonywania prac w lesie.

Górna Grupa - Muzeum Misyjno - Etnograficzne Księży Werbistów.

Gruczno - Ośrodek Muzealny - Stary Młyn wystawa stała odmian zbóż i mini skansen uli.

Grudziądz - Muzeum im. Ks. Władysława Łęgi oraz Sale tradycji Jazdy Polskiej ul. Wodna 3 – 5; Muzeum Martyrologii, ul. Mikołaja z Ryńska 6.

Koronowo - Regionalna Izba Pamięci, Plac Zwycięstwa 22/2.

Laskowice - Muzeum - Misyjno - Etnograficzne Księży Werbistów.

Rudzki Most - Ekspozycja Muzealna Starych Maszyn, ul. Myśliwska 2.

Świecie - Izba Regionalna Ziemi Świeckiej, ul. Kopernika 2; Muzeum Pożarnictwa, ul. Mickiewicza 10.

Tuchola - Muzeum Borów Tucholskich, ul. Podgórna 3; Muzeum Indian Ameryki Północnej im. Sat Okha (Wymysłowo)

NIEDŹWIEDŹ

Wieś nadwiślańska położona na terenie gminy Świecie.

NOWE DOBRA

Nadwiślańska wieś w powiecie chełmińskim, gmina Chelmo. Miejscowość powstała na przełomie XVII i XVIII wieku.

Ciekawostki: Cmentarz ewangelicki z XIX wieku, nieczynny; budynek dawnej szkoły z początku XX wieku; pomnik ku czci pomordowanych żołnierzy polskich przez niemieckich faszystów w 1939 roku.

NOWY JASINIEC

Wieś na terenie gminy Koronowo. W średniowieczu graniczny gród kasztelański przy szlaku handlowym z Polski do Pomezanii. Od XIV w. w rękę Krzyżaków.

Ciekawostki krajoznawcze: **ruiny średniowiecznego zamku** (latach 1773 - 1846 pełnił funkcję kościoła ewangelickiego od tego czasu opuszczony popada w ruinę); **kuźnia** z XIX w.; **Gaj Wyczółkowskiego** - skupisko 12 zabytkowych dębów i 2 lip na miejscu dawnego grodziska.

OSIE

Wieś gminna o charakterze miasteczka. Wieś jest siedzibą Dyrekcji Wdeckiego Parku Krajobrazowego.

Ciekawostki: **domy drewniane**, konstrukcji zrębowej z XIX w.; **kościół** z 1821 roku, zbudowany jako budowla konstrukcji szkieletowej, prezbiterium neogotyckie, po rozbudowie w latach 1921 - 1923 brak cech stylowych; **mogiła** pomordowanych 22 osób w okresie okupacji hitlerowskiej.

OSTROWITE

Wieś solecka o charakterze wypoczynkowym, gmina Lniano.

PAPOWO BISKUPIE

Wieś gminna w powiecie chełmińskim. Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1222 roku. Własność Zakonu Krzyżackiego. Od 1458 roku do 1772 własność biskupów chełmińskich. Następnie do 1920 roku domena Urzędu Miasta Chełmży a później Skarbu Państwa Polskiego.

Ciekawostki: **ruiny zamku** krzyżackiego z XIV w.; **kościół** p.w. św. Mikołaja gotycki z ok. 1300 roku, wewnątrz gotyckie rzeźby, barokowe ołtarze oraz **świecznik** meluzyna (barometr); **dwór** z przełomu XIX/XX w.

PARKI KRAJOBRAZOWE

Tucholski Park Krajobrazowy

Powierzchnia wynosi 369,83 km kwadratowych, z tego na terenie województwa kujawsko - pomorskiego 256,60 km kw. a na terenie woj pomorskiego 113,23 km kw. Na jego terenie znajduje się 8 rezerwatów przyrody. Dyrekcja Parku mieści się w Tucholi. Park powstał w 1985 roku.

Wdecki Park Krajobrazowy

Powierzchnia wynosi 237,86 km kw. Na jego terenie znajduje się 5 rezerwatów przyrody. Leży na terenie powiatu tucholskiego i świeckiego. Dyrekcja Parku znajduje się w Osiu. Park powstał w 1993 roku.

Zespół Parków Krajobrazowych Chełmińskiego i Nadwiślańskiego

Powierzchnia wynosi 556,42 km kw. Na jego terenie znajduje się 14 rezerwatów przyrody. Leży na terenie powiatów: bydgoskiego, chełmińskiego, grudziądzkiego i świeckiego. Dyrekcja Parku jest w Świeciu.

PIECZYSKA

Wieś wypoczynkowa nad Zalewem Koronowskim, gmina Koronowo. Duża ilość ośrodków wypoczynkowych i przystani żeglarskich. W sezonie letnim bezpośrednia komunikacja podmiejska z Koronowem i Bydgoszczą.

PIŁA MŁYN

Osada w gminie Cekcyn. pole namiotowe.

Ciekawostka: w pobliskiej wsi Piła wydobywano metodą sztolniową węgiel brunatny w 6 kopalniach głębinowych, węgiel wydobywano od roku 1850 do wybuchu II wojny światowej.

PNIEWITE

Wieś leżąca na terenie gminy Lisewo. We wsi klasztor Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej.

Ciekawostka: **klasztor** Zgromadzenia Sióstr Pasterek od Opatrzności Bożej, tutaj w 1935 roku zmarła błogosławiona Maria Karłowska

POLSKIE ŁĄKI

Wieś w gminie Bukowiec, powiat Świecie. W okolicach wsi walki w 1939 roku.

Ciekawostki: **kościół** neogotycki p.w. św. Bartłomieja; **cementarz** ewangelicki.

REZERWATY PRZYRODY

Łęgi Na Ostrowiu Panieńskim - rezerwat leśny' powierzchnia 34,42 ha, powstał w 1998 r.

Jeziorka Kozie - rezerwat wodny, powierzchnia 12,3 ha, powstał w 1984 roku.

Jeziorko Ciche - rezerwat florystyczny, powierzchnia 37,96 ha, powstał w 1994 roku.

Ostrów Panieński - rezerwat leśny o powierzchni 14,43 ha, powstał w 1956 roku.

Wierchlas - rezerwat leśny Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego. Najstarszy rezerwat w Polsce, powstał w roku 1827. Powierzchnia 116,9 ha.

Źródła Rzeki Stążki - rezerwat częściowy, powierzchnia 250,02 ha, powstał w 1994 roku.

ROMANOWO

Wieś wypoczynkowa nad Zalewem Koronowskim, gmina Koronowo. Ośrodki wypoczynkowe i przystań żeglarska.

RUDZKI MOST

Dzielnica Tucholi od 1954 roku

Ciekawostki: **głaz narzutowy** w nurcie Brdy zwany „Kamieniem Jagielty”. Obwód 8 m, wysokość 2,5 m; miejsce martyrologii z 1939 roku (pomnik).

RYNKOWO

Zalesione tereny w granicach administracyjnych Bydgoszczy.

RYSZKA

Osada leśna, budynek gajówki. W przeszłości młyn wodny.

RZEKI

Brda - lewy dopływ Wisły. Źródło Jezioro Smołowe koło Miastka. Ujście w Bydgoszczy. Długość rzeki wynosi 238 km.

Browina (Fryba) - prawy dopływ Wisły. Źródło wieś Kuczwały. Ujście w Chełmnie. Długość rzeki wynosi 39,6 km.

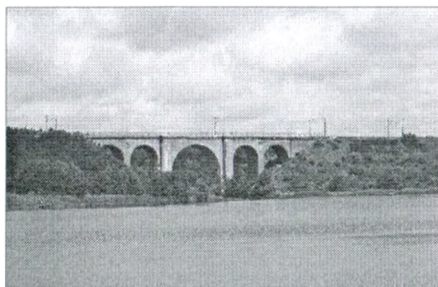
Czerska Struga - lewy dopływ Brdy. Źródła w okolicach Czerska, ujście w Nowym Młynie. Długość rzeki 32 km

Ryszka - prawy dopływ Wdy. Źródła koło wsi Zielonka. Długość rzeki 22,2 km.

Stążka - lewy dopływ Brdy. Źródła okolice wsi Biała; ujście w miejscowości Świt. Długość rzeki 21 km.

Wda (Czarna Woda) - lewy dopływ Wisły. Źródła Jezioro Krążno koło Bytowa. Ujście w Świeciu. Długość rzeki 198 km (foto: most kolejowy na Wdzie w okolicach Świecia)

Wisła - źródła pod Baranią Górą w Beskidzie Śląskim, ujście do Morza Bałtyckiego. Długość rzeki 1047 km.

SAMOCIAŻEK

Wieś nad Jeziorem Białym i Czarnym gmina Koronowo. Ośrodki wypoczynkowe. Na moście węzeł szlaków turystycznych.

SARNIA GÓRA

Dawne leśnictwo.

SARNOWO

Wieś w gminie Stolno, powiat chełmiński.

Ciekawostki: **Kościół parafialny** p.w. św. Marcina z Tours. Budowla gotycka z przełomu XIII i XIV w., uszkodzony w czasie wojen szwedzkich, odrestaurowany przed 1881 rokiem, spalony w 1938 roku, odrestaurowany w 1939 roku, w kruchcie tablica poświęcona generałowi Józefowi Hallerowi, lampa votywna fundacji generała Hallera (kościół ten był bowiem jego parafią podczas pobytu w sąsiednim Gorzuchowie); **kaplica grobowa** Działowskich z końca XIX w.; **grodzisko** późnośredniowieczne; **pomnik martyrologii** (na przykościelnym cmentarzu).

SKĄPE

Wieś w gminie Chełmża

Ciekawostka: ewangelicki **cmentarz** z XIX w.

SOKOLE KUŹNICA

Wieś położona w gminie Koronowo. Ośrodki wypoczynkowe. Stanica Wodna PTTK (powstała z inicjatywy Marii Okołów – Podhorskiej)

STARY DWÓR

Wieś na terenie gminy Koronowo.

STARY JASINIEC

Wieś leżąca na terenie gminy Koronowo. Gospodarstwo agroturystyczne.

SULNÓWKO

Wieś położona w gminie Świecie. Nad Jeziorem Deczno Ośrodek wypoczynkowy.

SZUMIĄCA

Wieś w gminie Lubiewo wchodząca w skład sołectwa Plazowo, pow. Tuchola.

ŚLIWICE

Duża gminna wieś borowiacka. Po roku 1896 z inicjatywy ks. Sychowskiego rozwinął się przemysł wikliniarski i fabryka cygar.

Ciekawostki: **kościół** p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej, wzniesiony w roku 1830 z inicjatywy księdza dr. Stanisława Sychowskiego w miejscu drewnianego, w roku 1902 rozbudowany, wyposażenie wnętrza barokowe i neogotyckie; **replika grotty z Lourdes** z 1908 roku; **ruiny** ewangelickiego zboru z 1897 r., (świątynia użytkowana do 1945 r.); **tablica pamiątkowa** na budynku szkoły poświęcona nauczycielom którzy zginęli w latach 1939 – 1945; na miejscowym cmentarzu **mogiła** 174 Żydów rozstrzelanych przez SS w 1945 roku oraz **mogiła** Bolesława Wesołowskiego zastrzelonego w 1943 roku przez policję niemiecką.

ŚLIWICZKI

Wieś borowiacka w gminie Śliwice.

Ciekawostka: **grób masowy** ofiar II wojny światowej.

ŚWIECIE

Miasto powiatowe ok. 22 tysięcy mieszkańców. Prawa miejskie uzyskało w 1338 roku. W początkach XIII w. stolica południowej części Pomorza Gdańskiego. Od 1309 do 1460 roku we władaniu Krzyżaków. Od 1769 we władaniu Rosjan a od 1772 do stycznia 1920 roku pod zaborem Prus. W latach 1939 - 1945 pod okupacją hitlerowską. W tym też okresie czasu masowy mord 1350 pacjentów szpitala dla psychicznie chorych. Przemysł celulozowo - papierniczy (kombinat wybudowany w 1976 roku).

Ciekawostki: **zamek krzyżacki** zbudowany w latach 1335 - 1350, w tym wieża o wysokości 34 metrów (foto); **Stara Fara** kościół zbudowany w latach 1400 - 1500, w 1945 r. zniszczony przez armię radziecką, odbudowany w latach 1983 - 1988; **mury obronne** (przeciwpowodziowe) z XIV w.; barokowa **rzeźba św. Nepomucena** (koło fary); **klasztor pobernardyński** zbudowany w latach 1692-1720 w tym rokokowy kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, budynki klasztorne, wieża bramna z 1800 roku, krużganki; **ratusz** z 1879 roku zbudowany w stylu wiktoriańskim; **kamienice mieszczańskie** z XIX w.; **kościół** p.w. św. Andrzeja Boboli, budowla neogotycka zbudowana w latach 1891 - 1894 z dwuchelmową wieżą; **spichlerz** z XVIII w. (w dzielnicy Przechowo).

ŚWIT Leśniczówka nad Brdą. Pole biwakowe.

Ciekawostki: **grupa dębów** zwanych wisielczymi; **glazy narzutowe** w nurdie Brdy - pomnik przyrody Piekietko.

TLEŃ

Miejscowość leżąca na terenie gminy Osie. Dawna osada rybacka, obecnie wieś wypoczynkowa leżąca nad rzeką Wdą (Czamą Wodą) przy ujściu do niej Prusiny, Jeziorem Mukrz i Zalewem Żurskim. Wokół Tlenia rozpościera się Wdecki Park Krajobrazowy.

Ciekawostki: **glaz narzutowy** o obwodzie 12,3 m i wysokości 1,4 m (przy moście kolejowym, strona wschodnia); **glaz narzutowy** - pomnik poświęcony profesorowi Alfonsowi Hoffmannowi budowniczemu Elektrowni Wodnej w Żurze (na skwerze przy moście drogowym na Wdzie); **Trakt Napoleoński** pozostałości drogi która wędrowały wojska Napoleona na Rosję.

TUCHOLA

Miasto powiatowe ok. 15 tyś mieszkańców. Prawa miejskie uzyskała 22 lipca 1346 roku z nadania Wielkiego Mistrza Krzyżackiego Heinricha Dusemer von Arfberg. Od roku 1466 w składzie polskich Prus Królewskich. W latach 1772 - 1920 pod zaborem pruskim. 17 maja 1781 roku wielki pożar miasta (spaleniu uległa między innymi gotycka fara z XIV w.). W 1914 roku założony został w Tucholi obóz jeniecki w którym przebywali żołnierze rosyjscy, rumuńscy, włoscy, francuscy i angielscy. W okresie wojny polsko - bolszewickiej użytkowany przez Polaków. Przebywali w nim jeńcy ukraińscy (żołnierze Ukraińskiej Armii Halickiej) i radzieccy. W 1922 roku obóz zlikwidowano. Od 2 września 1939 roku do 15 lutego 1945 pod okupacją hitlerowską. W okresie od 24 października do 10 listopada 1939 roku masowe rozstrzeliwania ludności polskiej. W czasie okupacji działała tu Armia Krajowa, Gryf Pomorski, Związek Walki Zbrojnej oraz młodzieżowa grupa Rota. Obecnie Tuchola stanowi ze względu na swoje położenie regionalny ośrodek przemysłu drzewnego i leśnego.

Ciekawostki krajoznawcze: **Zamek Tucholski** budowla z XIV w., zachowane fragmenty w przyziemiu i piwnicach budynku starostwa (Plac Zamkowy); **młyn zamkowy**; **mury obronne** z XIX i XV w. (ul. Kościelna, Murowa, Okrężna); **układ urbanistyczny** miasta z XIV w.; **browar** z XIX w., obecnie siedziba Muzeum Borów Tucholskich oraz dyrekcji Tucholskiego Parku Krajobrazowego; **kościół**

ewangelicki z 1837-38 roku p.w. św. Jakuba Apostoła (obecnie katolicki) - foto; **kaplica** z XIX w.; **dworzec kolejowy** z 1883 roku; **cmentarz jeńców wojennych** z 1914 - 1918 r. (rejon ul. Świeckiej i Towarowej, położony w lesie 200 m od drogi); **cmentarz jeńców wojennych** wojny polsko-bolszewickiej z 1920 - 1921 r., (rejon ul. Świeckiej i Towarowej); modernistyczny **kościół** Bożego Ciała wzniesiony w latach 1935 - 1939.

UBOGA

Osada w województwie pomorskim, powiecie chojnickim, gmina Czerny, sołectwo Rytel. Węzeł szlaków turystycznych.

WAŁDOWO SZLACHECKIE

Wieś leżąca na terenie gminy Grudziądz. Szkoła, przystanek kolejowy.

Ciekawostki: **pomnik przyrody** - dąb ok. 300 lat, powalony przez wichurę); **pomnik przyrody** - źródło artezyjskie (teren prywatny).

WIELKIE ŁUNAWY

Wieś znajdująca się na terenie gminy Chelmno.

Ciekawostki: **kościół** p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny zbudowany w 1855 r. neogotycki; **cmentarz** pomennonicki założony w XVII w.; **pastorówka** z XIX w.

WIERZCHŁAS

Wieś leżąca na terenie gminy Cekcyn, powiat tucholski, słynąca z rezerwatu przyrody „Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego”. Opis rezerwatu pod pozycją „Rezerwaty Przyrody”.

WIERZCHY

Wieś kociewska w sąsiedztwie Tlenia, gmina Osie. Węzeł szlaków turystycznych.

Ciekawostka: **zespół dworsko pałacowy**, dworek położony w centrum parku (pomnikowe dęby, cisy, lipy i leszczyna turecka).

WITKOWO

Wieś leżąca na terenie gminy Chelmża.

Ciekawostka: **dwór** z początku XX .

WOZWODA

Osada leżąca na terenie gminy Tuchola. Nadleśnictwo posiadające bogatą infrastrukturę edukacyjną jak: zielona szkoła, ośrodek edukacji przyrodniczo – leśnej, ścieżka przyrodniczo - leśna (składa się z 13 przystanków).

WROCLAWKI Wieś w powiecie chełmińskim, gmina Papowo Biskupie.

Ciekawostka: **dwór** z XVIII w. (położony 1200 m od szlaku); **park dworski** z XIX w.

WTELNO

Wieś leżąca na terenie gminy Koronowo.

Ciekawostki: **kościół** p.w. św. Michała Archanioła, barokowy zbudowany w latach 1785 – 1787, w 1863 roku dobudowano wieżę w stylu neobarokowym. Wyposażenie kościoła barokowe; **grób Leona Wyczółkowskiego** modernistyczny nagrobek.

ZALESIE

Wieś w gminie Chelmża. We wsi letni ośrodek wypoczynkowy.

ZAMRZENICA

Wieś w powiecie tucholskim, położona na wschodnim brzegu Zalewu Koronowskiego. Siedziba Nadleśnictwa. Ośrodki wypoczynkowe.

ZAZDROŚĆ

Osada w gminie Śliwice.

Ciekawostka: **dom drewniany** z podcieniem z XIX w.

ZELGNO

Wieś w gminie Chelmża w powiecie toruńskim.

Ciekawostki: **budynki z przełomu XIX/XX w.** szkoły, pastorówki, mleczarni i kuźni; **ementarz** ewangelicki z XIX w.

ZGORZAŁY MOST

Osada leżąca na terenie Wdeckiego Parku Krajobrazowego, powstała przed 1772 rokiem, gmina Osie należała do folwarku w Wierzdach.

Ciekawostka: **młyn wodny i tartak** z przełomu XIX i XX w.

ŻURAWIA KĘPA

Wieś nadwiślańska na terenie gminy Świecie.

Ciekawostki: **park** z pomnikowymi drzewami; zabudowania **dawnej gorzelni**.

Tekst: Zdzisław Gostomski

Współpraca: Tomasz Krzysztyniak

Grafika: Rafał Jaworski, Tomasz Krzysztyniak, Grzegorz Kowalski

Od dłuższego czasu nosiliśmy się z zamiarem zorganizowania tej imprezy.

Bory Tucholskie są jednym z największych kompleksów leśnych w Polsce.

Ich niepowtarzalne piękno doczekało się swojej promocji wśród szerokiego grona turystów.

Współorganizator:

Współpraca:

Starostwo Powiatowe
w Chełmnie

Urząd Miasta
w Chełmnie

Urząd Gminy
w Lisewie

Starostwo Powiatowe
w Bydgoszczy

Starostwo Powiatowe
w Grudziądzu

Starostwo Powiatowe
w Świeciu

Urząd Miasta
w Bydgoszczy

Urząd Miasta
w Chełmży

Urząd Miasta
w Grudziądzu

Urząd Miasta
w Świeciu

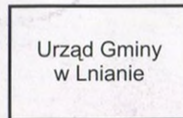
Urząd Miasta
w Tucholi

Urząd Gminy
w Bukowcu

Urząd Gminy
w Śliwicach

Urząd Gminy
w Lnianie

Urząd Gminy
w Dragaczu

Towarzystwo
Przyjaciół
Dolnej Wisły